

Από τον δημοκρατικό καπιταλισμό στην κοινωνία της γνώσης

ΚΑΘΕ ΕΚΑΤΟ Ή ΔΙΑΚΟΣΙΑ χρόνια μεγάλες αναπροσαρμογές στον χώρο κυρίως των αναπτυγμένων χωρών τοποθετούν σε άλλη βάση τους συσχετισμούς των οικονομικών και των πολιτικών δυνάμεων και δημιουργούν νέες γεωπολιτικές ισορροπίες και συσχετισμούς. Πριν τα πράγματα κατασταλάξουν στην τελική τους μορφή, περνάει μία περίοδος 10-20 ετών με έντονες εντάσεις, αντιπαραθέσεις, συγκρούσεις και αναταραχές. Μια περίοδος, δηλαδή, μεγάλης αστάθειας κι αβεβαιότητας. Είναι ακριβώς η περίοδος της «μετάβασης» που διανύουμε την εποχή αυτή. Η έγκαιρη αντίληψη της πορείας που ακολουθεί ο κόσμος και η κατάλληλη προσαρμογή πολιτικών επιλογών και οικονομικών αποφάσεων πάνω στα δεδομένα της νέας εποχής συνιστούν την ουσία της στρατηγικής σύλληψης κάθε χώρας. Η ώρα του «περάσματος» στους νέους διεθνείς οικονομικούς και πολιτικούς συσχετισμούς είναι η πιο κρίσιμη για τα μελλοντικά πεπρωμένα ενός έθνους. Αποτυχημένες επιλογές στη φάση αυτή, αδράνεια και παθητικότητα μπορεί να σημαδέψουν μια πορεία παρακμής και υποβάθμισης για πολλές μελλοντικές δεκαετίες. Και να καταδικάσουν γενιές ολόκληρες στην ανέχεια και την δυστυχία. Οι ώρες είναι κρίσιμες. Ο τόπος ίσως βρίσκεται στην πιο νευραλγική φάση της νεότερης ιστορίας του.

Η Παγκόσμια Κυριαρχία της Αγοράς

Με την κατάρρευση των καθεστώτων του ολοκληρωτικού σοσιαλισμού και την σχεδόν παγκόσμια αποδοχή της ελεύθερης αγοράς σαν του μοναδικού αποτελεσματικού και δίκαιου συστήματος οργάνωσης της οικονομίας ο καπιταλισμός απέκτησε την χωρίς αμφισβητήσεις αναγνώριση που για δεκαετίες ολόκληρες διεκδικούσε. Ολόκληρος ο κόσμος σήμερα κινείται στον ρυθμό των ελεύθερων αγορών, εστιάζει τη δράση του στη λογική των νέων τεχνολογιών, εγκαταλείπει τα παλιά σχήματα οργάνωσης της οικονομικής παραγωγής, δίνει απόλυτη προτεραιότητα στην *αυστηρά πειθαρχημένη κι εκτεταμένη εκπαίδευση κι επιβραβεύει την ατομική επιδίωξη κι επιτυχία*. Εμείς, αντίθετα, εξακολουθούμε μόνοι μας σε ολόκληρο τον κόσμο, με την καθόλου τιμητική εξαίρεση ίσως των πρώην κομμουνιστών και των εθνικιστών της Ρωσίας να εξιδανικεύουμε τον κρατισμό και τις ελεγχόμενες αγορές. Να επιμένουμε, αγνοώντας επιδεικτικά την τεχνολογική επανάσταση, στη διατήρηση μιας ξεπερασμένης βιομηχανικής υποδομής που ζει χάρις στις κρατικές επιδοτήσεις πνίγοντας τον σωστό ανταγωνισμό. Να υποβαθμίζουμε ουσιαστικά την εκπαίδευση, εμμένοντας σε παραδοσιακές λογικές κι αγνοώντας τις ανάγκες των νέων κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών. Και να τιμωρούμε την επιτυχία σκαρφιζόμενοι διάφορους τρόπους επιβολής κάθε φορά νέων φόρων, ζητώντας μάλιστα, μέσα από τη διαδικασία ενός περιέργου κοινωνικού διαλόγου, απ' αυτούς που ουσιαστικά εισπράττουν να εκφέρουν γνώμη για τα πόσα θα καταβάλουν αυτοί που κατά τεκμήριο πληρώνουν...

Ο κόσμος ζει σήμερα μια δραματική περίοδο ευρύτατων μεταβολών σε κάθε σχεδόν επίπεδο της κοινωνικής και της οικονομικής ζωής. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας και του ευρύτερου σοσιαλιστικού στρατοπέδου μαζί με την καταλυτική κυριαρχία της πληροφορικής και των νέων τεχνολογιών ακόμα και σε φαινόμενα της καθημερινής ζωής έχει προκαλέσει ριζικές ανακατατάξεις σε οικονομικές δομές, σε καταναλωτικές συμπεριφορές καθώς και στους κοινωνικούς προσανατολισμούς, τις αντιλήψεις και τον τρόπο επικοινωνίας των νέων.

Η πιο δραματική εξέλιξη, όμως, σημειώνεται στη μετακίνηση του κέντρου βάρους της παγκόσμιας οικονομίας από τη Δύση στην Ανατολή. Η Δυτική Ευρώπη κάτω από το βάρος ξεπερασμένων κοινωνικών δομών κι αντιλήψεων παρακμάζει. Δυναμικά στο προσκήνιο έρχεται η Ανατολική και η Νοτιο-Ανατολική Ασία με επικεφαλής την ενθουσιωδώς νεοφώτιστη στον χώρο της οικονομίας της αγοράς Κίνα. Από κοντά ακολουθούν ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής Μεξικό, Χιλή, Αργεντινή, Περού

ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι φανερό πως στρέφουν το ενδιαφέρον τους πλέον προς Νότον και προς την Ασία, διατηρώντας αποστάσεις από την γεμάτη γκρίνιες και προβλήματα Ευρώπη.^[1]

Ζούμε σε μια εποχή ριζικών ανακατατάξεων. Οι μεταβολές αυτές προκαλούν εντάσεις, ασάφειες κι αρκετά συχνά επικίνδυνες αντιπαραθέσεις. Όλα δείχνουν πως η περίοδος αυτή της ρευστότητας δεν θα ολοκληρωθεί γρήγορα. Ο κόσμος θα ζήσει για μερικές δεκαετίες ακόμη στην ασάφεια και την αβεβαιότητα. Μέχρι να παγιωποιηθούν οι νέοι συσχετισμοί των οικονομικών και των πολιτικών δυνάμεων και η νέα εποχή να πάρει τον σχεδόν τελικό της χαρακτήρα. Στην περίοδο αυτή των ρευστών μεταβολών η κάθε χώρα θα αντιμετωπίσει αντιμετωπίζει ήδη, στις περισσότερες περιπτώσεις κρίσιμες προκλήσεις. Από τη στάση της απέναντι στα νέα προβλήματα αλλά κι από την ταχύτητα της προσαρμογής της στα νέα δεδομένα θα εξαρτηθεί η μελλοντική της πορεία.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει πως στη νέα εποχή που διαμορφώνεται οι εθνικοί ανταγωνισμοί και οι αντίστοιχες διεκδικήσεις θα στηρίζονται κατά κύριο λόγο στην οικονομική ισχύ κάθε χώρας. Η οικονομική ανάπτυξη δεν αποτελεί πλέον μόνον παράγοντα εξασφάλισης ευημερίας και εσωτερικής κοινωνικής γαλήνης των κρατών, αλλά και αμυντική ασπίδα για την υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων κάθε λαού. Αυτό που θα έχει σημασία στα χρόνια που έρχονται για την αξιολόγηση της ισχύος ενός έθνους δεν θα Άναι οι στρατιωτικές του δυνατότητες αλλά η απόδοση κι η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας του.^[2]

Σε παγκόσμια κλίμακα ο κρατικός παρεμβατισμός κι ο έλεγχος των ελεύθερων αγορών έχει φθάσει από χρόνια στο τέλος του. Παρά τους αμυντικούς μηχανισμούς, που έγιναν προσπάθειες να αναπτυχθούν σε διάφορες χώρες, η κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς τελικά δεν αμφισβητείται σήμερα σχεδόν πουθενά κι από κανέναν.^[3] Ακόμα και οι κλασικοί πυλώνες του δημοκρατικού σχεδιασμού της οικονομίας με το πιο εκτεταμένα οργανωμένο κράτος πρόνοιας στον κόσμο, οι χώρες της Σκανδιναβίας, έχουν αναθεωρήσει δραστικά την πολιτική τους μετά την τραγική αποτυχία του κοινωνικού κράτους που έστησαν.^[4]

Η κατάρρευση του σοσιαλιστικού στρατοπέδου δεν ήταν παρά η τελική τυπική επιβεβαίωση της ανωτερότητας των μηχανισμών της ελεύθερης οικονομίας για την εξασφάλιση ευημερίας για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Γης. Αποδείχτηκε πως «σχεδιασμένη πρόοδος» δεν μπορεί να υπάρξει. Και πως όσο κοντύτερα βρίσκεται το κράτος στη λειτουργία της οικονομίας, τόσο μεγαλύτερα είναι τα προβλήματα, τόσο βαθύτερα τα κοινωνικά αδιέξοδα και τόσο πιο τραγική η ανθρώπινη δυστυχία. Ο «ενταφιασμός του Κεϋνσιανισμού»^[5], σαν πολιτικής για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων, έχει γίνει πλέον συνείδηση σχεδόν σε ολόκληρο τον κόσμο. Την ίδια ώρα οι Θατσερικές ιδέες, παρά τις αντιδράσεις και τις κριτικές, έχουν επικρατήσει στις πολιτικές και τις αντιλήψεις ακόμα και ιδεολογικών αντιπάλων του φιλελευθερισμού. Σύμφωνα με τα λόγια του Anthony King, «το έργο του Θατσερισμού έχει σχεδόν ολοκληρωθεί. Οι συντεχνιακοί θεσμοί έχουν καταλυθεί, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν χάσει την αξιοπιστία τους και οι κρατικές επιχειρήσεις πωλούνται. Το Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας είναι σήμερα πιο κοντά στον Θατσερισμό απ ό,τι ήσαν οι Συντηρητικοί πριν από μια γενιά. Ακόμα και οι Γάλλοι αγρότες αισθάνονται την αναπνοή του Ανταμ Σμιθ στον σβέρκο τους. Δεν έχουν μείνει πια πολλοί κόσμοι για κατάκτηση από τον Θατσερισμό».^[6]

Η απελευθέρωση, λοιπόν, των αγορών από κρατικές παρεμβάσεις, η δραστική μείωση του δημόσιου τομέα της οικονομίας και οι περικοπές δαπανών, επιδοτήσεων και παροχών συνθέτουν σήμερα σε παγκόσμια κλίμακα ένα σύνολο γενικά αποδεκτών αρχών για την ανάπτυξη και την πρόοδο. Οι οικονομικές στρατηγικές δεν μπορούν παρά να είναι δεδομένες. Το τέλος του κρατισμού έχει πλέον σηματοδοτηθεί και η μείωση του οικονομικού ρόλου του κράτους είναι ένας αναπόφευκτος μονόδρομος, τον οποίο αργά ή γρήγορα υποχρεωτικά θα ακολουθήσουν όλα τα καθεστώτα κι όλες οι κυβερνήσεις στη Γη. Και είναι λογικό από μια τέτοια πορεία αργά ή γρήγορα να μην μπορεί να ξεφύγει και η οποιαδήποτε μελλοντική ελληνική κυβέρνηση. Μπορεί την

επιλογή της αυτή να την βαφτίσει συντηρητική, φιλελεύθερη ή και σοσιαλιστική ακόμα. Η ουσία πάντως παραμένει πως η επιβίωση στη νέα σήμερα παγκόσμια οικονομική πραγματικότητα προϋποθέτει μικρό δημόσιο τομέα και ισχυρές ιδιωτικές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες. Ακόμα και οι πολιτικοί αντίπαλοι του καπιταλισμού, που δυσανασχετούν με τους προσανατολισμούς και τις επιλογές του, αναγνωρίζουν την ισχύ του και διαβλέπουν τις αδυναμίες άλλων σήμερα εναλλακτικών επιλογών. [7]

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το νέο κοινωνικό πλαίσιο που διαμορφώνεται στα όρια του σύγχρονου δημοκρατικού καπιταλισμού είναι σκληρά ανταγωνιστικό. Η αποτυχία της κρατικής παρέμβασης για την εξασφάλιση συνθηκών ανάπτυξης μαζί με φροντίδα για κοινωνική δικαιοσύνη και συνθήκες άνετης ζωής για όλους προκαλεί σοβαρούς κλυδωνισμούς. Ούτε η αναπόφευκτη μείωση της κρατικής προστασίας γίνεται εύκολα αποδεκτή ούτε και η διαμόρφωση νέων συνθηκών οικονομικής συμπεριφοράς και ανταγωνισμού ελκύει την κοινή γνώμη. Η μελλοντική εν τούτοις επιβίωση ενός έθνους, στα πλαίσια του νέου κόσμου που διαμορφώνεται, συναρτάται άμεσα με την προσαρμογή των κοινωνικών και των οικονομικών δομών του στους κανόνες της ελεύθερης αγοράς. Όσοι προσπάθησαν τα τελευταία χρόνια να αγνοήσουν αυτήν την πραγματικότητα και να επιλέξουν πολιτικές που συνέχιζαν την κρατική παρέμβαση, απέτυχαν δραματικά.

Οι οπαδοί των μεταρρυθμίσεων προς την κατεύθυνση της αγοράς στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες αντιμετώπισαν σοβαρές δυσκολίες και σκληρή αντίδραση στις προσπάθειές τους. Όσοι, όμως, επέμειναν μεθοδικά και δίχως υπαναχωρήσεις, χωρίς να δειλιάζουν μπροστά στις αντιδράσεις, άρχισαν να βλέπουν τα πρώτα αποτελέσματα των προσπαθειών τους. Η σχετική βελτίωση των οικονομιών της Τσεχίας, της Πολωνίας, της Ουγγαρίας, της Σλοβενίας και των Βαλτικών χωρών αποτελούν τα πρώτα σημεία ελπίδας. Αντίθετα, όσοι επέλεξαν να συνεχίσουν τον δρόμο του κρατικού ελέγχου στην οικονομία, του ελέγχου των τιμών και των επιδοτήσεων για την προστασία αδιέξοδων βιομηχανικών μονάδων καταρακουλούν στον δρόμο του χάους, της οικονομικής διάλυσης ή και του αυταρχισμού.

Η τραγική κατάσταση της Ρουμανίας και της Ουκρανίας αλλά και τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Κούβα, η Σλοβακία, το Ουζμπεκιστάν, το Κιρκιστάν και, λιγότερο, το Καζακστάν αποδεικνύουν το αδιέξοδο αυτών των επιλογών. Στη Ρωσία οι υπαναχωρήσεις και η αβεβαιότητα για το μέλλον των μεταρρυθμίσεων έχει οδηγήσει τη χώρα στο χείλος του χάους, ενώ στην Πολωνία, την Ουγγαρία και την Βουλγαρία οι πρώην κομμουνιστές, αντίπαλοι των μεταρρυθμίσεων, τώρα συνειδητοποίησαν κι αυτοί πως μόνη λύση είναι η πολιτική της ελεύθερης αγοράς. [8]

Ο κόσμος είναι σήμερα γεμάτος από οικονομικά «θαύματα» που σαν αφετηρία έχουν την εγκατάλειψη των κρατικών παρεμβάσεων στην οικονομία και την εμμονή σε πολιτικές που στηρίζουν την ελεύθερη επιχειρηματική δράση, τις μειωμένες φορολογικές επιβαρύνσεις, την δραστική μείωση των κρατικών δαπανών και την ενίσχυση του οικονομικού ανταγωνισμού. Οι εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις, η κατάργηση των ελέγχων στις τιμές και ο δραστικός περιορισμός των γραφειοκρατικών κανονισμών ποδηγέτησης της λειτουργίας της αγοράς προκάλεσε σε λίγα μόλις χρόνια την θεαματική ανάπτυξη πολλών χωρών της Λατινικής Αμερικής. Η Χιλή, η Αργεντινή, η Ουρουγουάη και το Μεξικό έχουν πια εγκαταλείψει τον κόσμο της υπανάπτυξης κι αρχίζουν σιγά-σιγά να εισέρχονται στη λίσχη των ισχυρών και των αναπτυσσόμενων. Η ροή των επενδύσεων, ιδιωτικών πάντοτε χωρίς την επιβάρυνση των φορολογουμένων, υπήρξε θεαματική τα τελευταία χρόνια στις χώρες αυτές προκαλώντας εντυπωσιακά αποτελέσματα και υψηλότερους αναπτυξιακούς ρυθμούς [9]. Οι λεγόμενες «ανερχόμενες αγορές» στηρίζονται κυρίως στα δικά τους επιτεύγματα καθώς και στις επιτυχίες των χωρών της Νότιας και Ανατολικής Ασίας.

Η Ανατολική και Νότια Ασία είναι ακριβώς ο χώρος που με εντυπωσιακά αποτελέσματα δείχνει να κερδίζει τα πρωτεία στο διεθνές οικονομικό στερέωμα. Η Ιαπωνία και οι λεγόμενοι τέσσερις «μικροί δράκοντες» (Ν. Κορέα, Ταϊουάν, Σιγκαπούρη, Χονγκ Κονγκ) υπήρξαν οι πρωτοπόροι. Σήμερα ακολουθούν στον ίδιο δρόμο δυναμικά η Μαλαισία, η

Ταϊλάνδη, η Ινδονησία και, πιο πίσω, το Βιετνάμ και οι Φιλιππίνες. Και βέβαια η Λαϊκή Κίνα, με μια θεαματική στροφή προς τις πολιτικές της αγοράς («σοσιαλισμός της αγοράς», σύμφωνα με την απόφαση της ολομέλειας του Κ.Κ.Κ., τον Οκτώβριο του 1992!!) κερδίζει τον τίτλο της ταχύτερα αναπτυσσόμενης οικονομίας της Γης. Είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό το γεγονός πως οι ρυθμοί ανάπτυξης των χωρών αυτών εγγίζουν επίπεδα τόσο υψηλά που, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι επικίνδυνα για την σταθερότητα της οικονομίας τους (π.χ. η Κίνα πετύχαινε ρυθμούς ανάπτυξης 14% για το πρώτο μόνο εξάμηνο του 94!!).

Έχουν αναζητηθεί από πολλούς οι λόγοι που οδήγησαν τις χώρες της Ασίας σε τόσο σύντομο χρόνο στην κορυφή της οικονομικής επιτυχίας. Για την ξαφνική μεταμόρφωση της Κίνας δεν υπάρχουν πολλές αμφιβολίες. Η υιοθέτηση μέτρων που οδηγούν στην οικονομία της αγοράς, η απελευθέρωση των τιμών, ο δραστικός περιορισμός των κρατικών επιχορηγήσεων προς τις δημόσιες βιομηχανίες, η μείωση των επιχειρηματικών φορολογικών επιβαρύνσεων και η νομιμοποίηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και της ανεξάρτητης επιχειρηματικής πρωτοβουλίας^[10] βοήθησε την χώρα να κάνει θεαματικά βήματα προς τα εμπρός. Είναι χαρακτηριστικό πως στην Κίνα, όπως και στις υπόλοιπες θεαματικά αναπτυσσόμενες οικονομίες της Ασίας, η ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα της μεγάλης ροής ιδιωτικών και ξένων επενδύσεων χωρίς καμία ουσιαστικά συμμετοχή του κράτους.

Η έμφαση στην πρωτοπορία της ιδιωτικής επιχειρηματικής δράσης, η στροφή της κρατικής βιομηχανικής πολιτικής στην ενίσχυση πρωτοβουλιών που βλέπουν στο μέλλον και η θυσία πρόσκαιρων απολαβών για την μακρόχρονη κατάκτηση διεθνών αγορών φαίνεται πως αποτελούν τους βασικούς προσανατολισμούς που οδήγησαν τις μέχρι πριν λίγα χρόνια υπανάπτυκτες οικονομικά χώρες της Ασίας στην επιτυχία. Μαζί βέβαια με μια εντυπωσιακή στροφή στην τεχνική κυρίως παιδεία σε ένα κοινωνικό περιβάλλον πειθαρχίας, σοβαρότητας και «αυστηρής» δημοκρατίας.^[11]

1. Βλ. σχετ. και Π. Παπαδόπουλου, «Προς Ειρηνικό-Λατ. Αμερική το νέο δόγμα των ΗΠΑ», *Καθημερινή*, 9-1-94.

2. Βλ. σχετ. Peter Nulty, «How the World Will Change», *περιοδικό Fortune*, 25 Ιαν. 1990.

3. Βλ. χαρακτηριστικά, Robert Heilbroner, «The Triumph of Capitalism», *New Yorker*, Jan. 23, 1989 και το αφιέρωμα «Three Cheers for Capitalism» του περιοδικού *Forbes*, Οκτώβριος 1993.

4. Βλ. σχετ. με την κατάρρευση του Σουηδικού μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, τους *Financial Times*, 30-11-93 και γενικότερα για την αποτυχία της κοινωνικής πολιτικής στις Σκανδιναβικές χώρες το «Farewell Welfare», στον *Economist*, 23-10-93. Για τις γενικότερες αρνητικές επιδράσεις του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομική ανάπτυξη και στον ανταγωνισμό στην αγορά βλ. το αφιέρωμα «The Control of Markets» στο *Barons'Δ*, Δεκ. 6, 1993.

5. Πρβλ. «Time to bury Keynes?» στον *Economist*, 3-7-93.

6. «New Doctrines Needed», στο *The World in 1994*. London: *Economist Publications*, 1994.

7. Βλ. σχετ. Bogdan Denitch, *After the Flood*. London: *Adamantine Press*, 1993. Robert Heilbroner, «After Communism», *New Yorker*, Σεπτ. 10, 1990. Robin Blackburn, (Επιμ.) *After the Fall: The Failure of Communism and the Future of Socialism*. London: *Verso*, 1991. Alex Callinicos, *The Revenge of History*. Oxford: *Polity Press*, 1991. Peter

Collins, *Ideology after the Fall of Communism: The Triumph of Liberal Democracy?* London: Boyars/Bowerdean, 1992.

8. Βλ. «Russia on the line», στον *Economist*, 3-7-93. «Romania: Black Sea bubble», στον *Economist*, 18-12-93. «Ukraine: Galloping towards the brink», στον *Economist*, 3-7-93. «Poland's Thatcherite communists», στον *Economist*, 15-1-94. «A few stars in the east», στους *Financial Times*, 24-12-93. Franz-Lothar Altmann, «Is South-Eastern Europe making it?», στο *The World Today*, Ιούνιος 1993. «Russian Industry: The revolution begins», στον *Economist*, 3-7-93.

9. Βλ. Alejandro Foxley, *Latin American Experiments in Neo-Conservative Economics*. Berkeley: Univ. of California Press, 1983. A. Foxley και L. Whitehead, (eds.), *Economic Stabilization in Latin America: Political Dimensions*. Pergamon, 1980. «Mexico: «Fighting the Machine», στον *Economist*, 6-11-93. «Argentina: Privatisation, its really wonderful», στον *Economist*, 8-1-94.

10. Βλ. σχετ. δημοσιεύματα στον *Economist*, 15-1-94, 8-1-94, στους *Financial Times*, 20-7-93, 30-12-93, 17-1-94 και στους *Sunday Times* 2-1-94.

11. Πολλά έχουν γραφεί για το «θαύμα» των μικρών χωρών της Ασίας. Ιδιαίτερη αξία έχει η μελέτη της Παγκόσμιας Τράπεζας, *The World Bank, The East Asian Miracle: economic growth and public policy*. Oxford: Oxford University Press, 1993. Χρήσιμη επίσης είναι η σύντομη εργασία του Ezra F. Vogel, *The Four Little Dragons: The Spread of Industrialization in East Asia*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991. Ο *Economist* έχει κάνει μια σειρά εξαιρετικά ενδιαφερόντων σημειωμάτων για τις θεαματικές εξελίξεις στις χώρες αυτές. Βλ. σχετ. *Economic Miracle or Myth?*, 2-10-93 και «Message in a Miracle», 2-10-93. Ενδιαφέρον για τον ρόλο της δραστηκής μείωσης του δημοσίου τομέα στην ταχύτερη ανάπτυξη των χωρών αυτών έχει το άρθρο της Stephanie Flanders, «Why states must grow», στους *Financial Times*, 6-11-95. Για την στροφή της Κίνας προς την οικονομία της αγοράς σημαντική είναι η εργασία του William Overholt, *China: The Next Economic Super-Power*. London: Weidenfeld & Nicholson, 1993. Για την Κορέα ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η εργασία του Yung Whee Rhee, *Korea As competitive edge: managing the entry into world markets*. London: The World Bank, 1984 ενώ για τις εντυπωσιακές μεταρρυθμίσεις στη Νέα Ζηλανδία ενδιαφέρον έχουν τα σημειώματα του *Economist* «The Mother of all Reformers», στις 16-10-93 και «Rogernomics», στις 16-12-93. Για τα πολιτιστικά στοιχεία της εμπιστοσύνης και της αφοσίωσης στην εργασία, που χαρακτηρίζουν τους λαούς των χωρών αυτών, εξαιρετικά διαφωτιστικές είναι οι τελευταίες μελέτες του Francis Fukuyama, *Trust: The Social-Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: The Free Press, 1995 και το «Social Capital and the Global Economy» στο *Foreign Affairs*, No. 5, Σεπτέμβριος / Οκτώβριος 1995, σελ. 89-103.

* Το **Civilitas.GR** και ο «**ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ**» **προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)**